

FAN VA TABIAT BILAN TANISHTIRISH ORQALI MAKTABGACHA TA'LIM YOSHDAGI BOLALARNI INTELLEKTUAL IMKONIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART- SHAROITLARI

Abdiyeva Fazilat Fayzulla qizi

Nizomiy nomidagi TDPU o'qituvchisi

Annatotsiya: Bugungi kunda fan-texnika jadal sur'atlarda rivojlanib, inson va tabiat o'rtasidagi tabiiy muvozanat buzilayotganligi, tabiatga nisbatan jamiyat a'zolarida g'amxo'rlik sust ahvolga kelib qolganligi oqibatida atrof muhitga katta ziyon etmoqda. Ona tabiatga istiqbolni ko'zlab munosabatda bo'lish, kelajak avlodga uni go'zal va tabiiyligicha qoldirish bugungi kunning muhim vazifasi bo'lib turibdi. Chunki tabiatga nisbatan inson qanchalik berahmlik bilan munosabatda bo'lsa, tabiat ham insonga nisbatan aynan ana shunday javob qaytaradi. Har bir inson ongida ekologik madaniyat qay darajada shakllansa, jamiyat ham shu darajada taraqqiy etadi.

Kalit so'zlar: tabiat, avlod, jamiyat, atrof muhit, fan-texnika, ekologiya, inson, shaxs, bola

Bolalarning tabiat xakilagi bilimlarni rivojlantirish, ularda tabiatga nisbatan ijobiy tuyg'u, qarash va harakatlarning shakllanishini ko'zda tutadi-ki, ular mahalliy, milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg'unlashib ketadi. Bolalarni tabiat xakidagi bilimlarini rivojlanishi tabiatni saqlab qolish, uning umrini uzaytirishning asosi bo'lib xizmat qiladi. Bolalarni qar tomonlama tarbiyalashning asosi ularda ilmiy dunyoqarashni shakllantirishdan iborat. Bu vazifani amalga oshirishda tabiatshunoslikning roli katta. Bolalarni tabiat bilan tanishtirishni bog'cha yoshidan boshlamoq kerak. Shunga ko'ra bolalar bog'chalarida murqak qalblarga ta'lim-tarbiya berayotgan tarbiyachilarning oldilarida eng muhim vazifalaridan biri ham bolalarning tabiat go'zalliklarini ko'ra bilishi, ini sevishi,

tabiatda yuz beradigan voqea-hodisalar haqida to'g'ri tushunchaga ega bo'lishi, qolaversa tabiat yaratgan boyliklardan oqilona foydalanish ruhida tarbiyalashdan iborat bo'lmog'i lozim. 78 Yosh avlodni yetuk mutaxassislar, aqlan, ruhan kamol topgan, o'z Vatanini sevuvchi, uni ezozlovchi inson qilib tarbiyalashda ushbu sohaning urni beqiyos. Bola shaxsining muhimmal shakllanishida tabiat, unda bo'ladigan voqeahodisalar, tabiat qonuniyatlari muhim rol uynaydi. Bolalar mana shular bilan tanishar ekanlar ham aqlan, ham axloqan, ham jismonan, ham ilmiy dunyo qarashlari mujassamlanib shakllanib boradi va ular tabiatini asrash, ehtiyot qilish va muqofaza qilish ruhida tarbiyalanadilar. Inson tabiat mahsulidir. Insonni tabiat yaratgan kamolga yetkazgan. Shunday ekan, biz tabiatni ezozlashimiz, unga to'g'ri munosabatda bo'lib, tabiatni yana ham ko'rkamligiga, obodonlashtirish ishiga o'z qissamizni qo'shishimiz zarur. Yosh bolalarni har tomonlama kamol topshirish va tarbiyalash turli omillar asosida amalga oshiriladi. Buning eng samaralisi maktabagacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirishdir. Sababi inson go'dakligidanoq tabiat qo'ynida o'sadi, ulgayib kamol topadi. Bolani go'dakligidan boshlab tabiatdan zavq olishga, tabiatga nisbatan to'g'ri munosabatda bo'lishga o'rgatib borishimiz zarur. Hozirgi kunda eng dolzarb muammolardan biri ekologik muammo. Shu sababdan ham bolalar bog'chalarida ham ekologik ta'lim-tarbiya berishga aloqida e'tibor berilmoqda. Tabiat bilan tanishtirish metodika fanida talabalarga ekologik ta'lim-tarbiya berish usullari, Nozil kitob haqida qisqacha ma'lumot va «Qizil kitob» ga kiritilgan noyob o'simlik va hayvonot olami haqida ham bilim berishga katta o'rin berilgan. Shuningdek, talabalar bolalar bog'chasidagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish sohasidagi yangi tajribalarni ham o'rganib olishlari zarur. Buni ular o'sha bog'chalarda amaliyotda bo'lgan davrlarida o'rganadilar. Bolalarni tabiat qonunqoidalari bilan tanishtirishning ahamiyati shundaki, ularning to'g'ri o'sib ulg'ayishiga, tabiatda bo'ladigan voqeahodisalarni ilmiy asosda tushunishga olib keladi. Bu bolaning shakllanishida, tabiatga, ona-Vatanga, tabiat boyliklariga bo'lgan mehr-muhabbatni oshiradi. Darhaqiqat, tabiatni muhofaza qilish ayrim kishilarning ishi deb qaralmasdan barchamizning ishimiz ekanligini esdan chiqarmasligimiz kerak. Bog'cha

yoshidagi bolalarning har tomonlama kamol topishida tabiat bilan tanishtirishning o'ziga xos tarbiyaviy xususiyatlari bor. Bu jarayon turli vositalar, metodlar orqali amalga oshiriladi. Tarbiat rang–barang. Uning imkoniyatlari ham cheksiz. Biz, tarbiyachilar, ana shu rang-baranglikni, imkoniyatlarni ko'ra bilishimiz, ulardan tarbiya jarayonida oqilona foydalanishimiz kerak. Biz nima uchun bolalarni qar tomonlama kamol toptirish kerak deymizq Chunki inson organizmining imkoniyatlari beqiyosdir. Bu imkoniyatlar ayniqsa maktabgacha yoshdagi bolalarda ko'proq foizini tashkil etadi. Faqat biz tarbiyachi- murabbiylar uni vaqtida parvarish qilsaq, uning o'sib voyaga etishi uchun sharoit yaratsak u, albatta, kurtak yozib, hosil beradi. Bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasi bog'cha sharoitida xilma-xil bo'lib, bunda bolalarning xususiyatlari, tabiat haqidagi tushunchasi qisobga olinib, elementar tushunchalardan tortib, bolalarga mos eng murakkab tabiat haqidagi tushunchalarni va tabiatda bo'ladigan voqea-hodisalarni bilib olishga o'rgatadi. Maktabgacha tarbiya muassasalarida bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasining ana shunday o'ziga xos shakllari bilan chegaralanmasdan, mavjud o'zgartirish, yangi ish shakllarini ishlab chiqish, qayot tajribalarini umumlashtirib qar bir tarbiyachi o'zining yashaydigan muqiti, sharoitiga mos usullarni topib amalda qo'llashlari kerak. Har bir tarbiyachi ijodiy izlanuvchan, kuzatuvchan, tabiatdan ilqom oladigan, qayotda dadil qadam tashlaydigan bo'lmog'i kerak. Bugungi talaba- ertangi mutaxassis. Shunday ekan, g'ozirgi talabalarga qo'yilayotgan talab yanada kattadir. Chunki hayotimiz doimo rivojlanishda, fan-texnika, ta'lim-tarbiya sohasida yangi-yangi qirralar ochilmoqda.

Fan – texnika taraqqiyoti jadal sur'atlar bilan rivojlanib borayotgan bir sharoitda inson va tabiat o'rtasidagi muvozanatni saqlab qolish dolzarb muammolardan bo'lib hisoblanadi. Bu masala mustaqil davlatimiz siyosatida o'z ifodasini topib, unda insonni o'rab turgan atrof muhit, jamiyat bilan uyg'unligini ta'minlash ham nazarda tutilgan. XX asrning ikkinchi yarmida shakllana boshlagan ekologik ta'lim tizimi o'quv fanlari doirasida tabiatni muhofaza qilish, tabiat boyliklaridan tejab-tergab unumli foydalanishga doir bilimlar hajmini belgilash va uni o'qitishning samarali shakl va metodlarini qo'llashni tag'oza etdi. Zero, atrof

muhitga ongli munosabat natijasida ekologik madaniyat shakllanadi. Bu esa, o'z navbatida, ekologik savodxonlikni tarkib toptirishdan boshlab, bolalarni tabiat bilan tanishtirishning shakllantirishgacha bo'lgan jarayonni oqilona tashkil etishga yo'llaydi. Ekologik ta'lim muammolariga doir qator Bitiruv malakaviy ishlar amalga oshirilgan. Ammo bolalarni tabiat bilan tanishtirishning shakllantirish, xususan bu muammoni oliy o'quv yurtlari Bolalarida olib borish nazardan chetda qolgan. Shunga ko'ra maktabgacha ta'lim muassasalari Bolalari-bo'lajak mutaxassislarda atrof muhitga bo'lgan ongli munosabatni tarbiyalash va bu borada milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida ta'limga ilg'or pedagogik texnologiyalar asosida yondashuvni tadqiq qilish bilan bog'liq hal etish zaruriyati paydo bo'ldi. Bu zaruriyat istiqbolga yo'naltirilgan hamda inson bilan tabiat o'rtasidagi aloqadorlikni tasdiqlaydigan ekologik madaniyat munosabatlari yotadi. Birinchi navbatda shaxsning tabiat bilan aloqador bo'lgan me'yoriy munosabatlarni qay darajada anglab olishga bog'liqdir. Bularning barchasi milliy-tarixiy merosimizni, boy qadriyatlarimizni o'rganmasdan chuqur va mustahkam bilimga ega bo'lmasdan amalga oshmaydi. Lekin egallangan bilimlar shaxsning amaliy faoliyatida namoyon bo'lmasa maqsadga erishib bo'lmaydi. Mazkur faoliyat turlari ilg'or pedagogik texnologiya asosida tashkil etilgan savol-javob mashg'ulotlari, seminarlar, laboratoriya ishlari, Bitiruv malakaviy ish, kuzatishlar olib borish, chizmalar chizish, hisobotlar tuzish, ekologik kundalik yuritish, ma'ruzalar bilan chiqish, nazorat ishlari, insho va referatlar yozish, ijodiy muhokama, ekologik sayohatlarni tashkil etish yo'li bilan amalga oshirildi va o'zining ijobiy natijalarini berdi. Bu borada bolalarni tabiat bilan tanishtirishning shakllantirishga tizimli yondashuv va ta'limning ilg'or texnologiyalaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Tabiat haqidagi bolalar kitobi tarbiyachilar uchun katta qiymatga egadir. U kuzatilayotgan joydan chetga olib chiqadi va shu orqali bolalarning tasavvurlarini kengaytiradi, bolani bevosita idrok etolmaydigan hodisalar bilan tanishtiradi. Qitob yordamida boshqa iqlim zonalaridagi tabiat hodisalari, hayvon va o'simliklarning hayoti haqida bilish, predmet va hodisalar haqidagi mavjud tasavvurlarni aniqlash hamda konkretlashtirish mumkin. Tabiatshunoslik kitobi

bolalarda jonsiz tabiat hodisalarini ochib beradi, tabiatda mavjud bo‘lgan aloqa va munosabatlarni aniqlashga yordam beradi. Bunda Q. Hikmat, Po‘lat Mo‘min, Ilyos Muslim va Q. Muhammadiylarning tabiat haqidagi she‘rlari, ertaklaridan ham keng foydalanish mumkin. Tabiatshunoslik kitobidan maktabgacha yoshdagi bolalar bilan bo‘ladigan ishda turli maqsadlarda foydalaniladi. Bolalar oldiga vazifa qo‘yish, bo‘lajak kuzatishga qiziqish uyg‘otish uchun kuzatishdan oldin kichik hikoya, ertak aytib berish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. P.A. Yusupova. «Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarga ekologik ta'limtarbiya berishning o‘ziga xos xususiyati». T.1995 yil. 38.
2. K.M. Jabbarova. «Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarga ekologik ta'limtarbiya berishning o‘ziga xosligi». T.1999 yil.
3. To‘xtaev A., Tillaboeva M. Rang-barang olam. – T.: Yozuvchi, 2002. – 47 b. 29.
4. Ergashev A. Umumiy ekologiya. – T.: O‘zbekiston, 2003. – 463 b.
5. Yusupova P.A. Ekologik tarbiya. Tabiat bilan tanishtirishning yo‘l va shakllari. // Maktabgacha tarbiya. – T.: 1992. – 63 b.
6. Yusupova P.A. Maktabgacha yoshdagi bololarga ekologik tarbiya berish. – T.: O‘qituvchi, 1995. – 224 b.
7. У Ёзиева, Ф Абдиева Мақтабгача таълим ташкилоти самарадорлигини оширишда ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш муаммолари Общество и инновации 2 (11/С), 111-114
8. Ф Абдиева МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ТАШКИЛОТИ ДИРЕКТОРЛАРИНИНГ БОШҚАРУВ МАДАНИЯТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ Сиенсе анд инноватион 1 (B8), 2154-2156
9. ФФ қизи Абдиева МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ТАШКИЛОТИ РАЎБАРИНИНГ БОШҚАРУВ МАДАНИЯТИНИ ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВЛАР АСОСИДА РИВОЖЛАНТИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИ ИНТЕРНАЦИОНАЛ СОНФЕРЕНСЕС 1 (2), 397-400
10. Akramova, D. (2022). Oliy ta'lim muassalari talabalarida pedagogik-psixologik moslashuvchanlikni mazmun mohiyati. *Science and innovation*, 1(B8), 2150-2153.
11. Ergashevna, A. D. (2023). TALABALARDA PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK MOSLASHUVCHANLIK MECHANIZIMLARINI RIVOJLANTIRISH TECHNOLOGIYALARINI TAKOMILLASHTIRISH BUGUNGI MUOMMO SIFATIDA. PEDAGOGS jurnali, 26(1), 13-17.